

PIVÁNY JENŐ: AMERIKA ÉS A MAGYAROK

Egyik kiváló írónk gyakran hangsúlyozta azt a hasonlatosságot, amely a régi magyarok és a normannok között fennállt. Tényleg mind a két nép legjellemzőbb vonása közé tartozott a vitézség, a kalandvágy, idegen országok meghódítása és az a kiváló politikai képesség, amellyel koruk általános színvonalát megelőző, állandó jellegű kormányzatot tudtak létesíteni. Míg azonban a normannok koruk legvakmerőbb tengerészei voltak, akik kis viking hajóikon a compass és az astrolab feltalálása előtt is bejárták a tengereket, sőt a X-ik század végén eljutottak az akkor még ismeretlen Amerika földjére is, addig a régi magyarok szárazföldi lovas nép voltak, akiknek országai a tengerektől el voltak zárva. Azt hinné tehát az ember, hogy a magyaroknak, mint akik országuk szárazföldi fekvésénél fogva nem vehettek részt a középkor és az újkor tengerentúli felfedezéseiben és az ezekkel kapcsolatos gyarmatosításban, nem voltak összeköttetések Amerikával. Ezzel szemben a valóság az, hogy a magyarok, nem ugyan mint nemzet, hanem mint egyének, résztvettek már Anglia legelső gyarmatosítási kísérletében, sőt a normannok Columbus előtti amerikai kalandjaiban is. Annak a felemlítése sem egészen érdekesség nélkül való, hogy magának az *Amerika* névnek is megvan a magyar vonatkozása. Ugyanis Szent Imre (*Emericus*) magyar királyfi eléggé népszerű szent volt Itáliában is, úgyhogy Vespucci Nastagio firenzei jegyző az ő nevét adta – olaszos *Amerigo* alakjában, – 1451-ben született s később oly híressé vált fiának. Hylacomylus (Waldseemüller)

volt az első, aki az 1507-ben megjelent *Cosmogrwhphiae Introductio*-ban azt ajánlotta, hogy az új világrész „neveztessek Americának, minthogy Americus fedezte fel”. Helyesebben az *Emerica* elnevezést kellett volna ajánlania.

A normannok Columbus előtti grönlandi és amerikai utazásai egyes izlandi krónikákban vannak leírva, amelyek úgy össze vannak szőve Norvégia hiteles történetével, hogy általában el vannak ismerve hiteles kútforrásokul. Az az utazás, amelyben egy *Tyrker* nevű magyar is résztvett, a *Heimskringla* nevű krónikában van megírva, amelynek tulajdonképeni címe *Norvégia Királyainak Krónikája*. E krónika első szava *Heimskringla*, vagyis *A Világ Köre*, és innen kapta az egész, amely egyike a világ legszebb történelmi munkáinak, népies elnevezését. A *Heimskringla* szerint Vörös Erik fia, Leif, értesülvén arról, hogy honfitársa, Biarne, Izlandtól nyugatra ismeretlen földet látott, körülbelül az 1000-ik évben Krisztus után, tehát Szent István magyar király idejében, hajót szerelt fel és harmincöt főnyi legénységgel nekivágott a nagy tengernek, hogy a Biarne lássa földet felkutassa. Ebben az expedícióban vett részt egy *Tyrker-Tiek*, vagyis Töröknek nevezett magyar, akivel a krónika azért foglalkozik részletesebben, mert ő volt az, aki Észak-Amerika egy helyén, ahol kikötöttek, szőlőt talált. Ennek folytán Leif annak a helynek a *Vinland* nevet adta.

Sokkal pontosabb feljegyzéseink vannak Sir Gilbert Humphrey expedíciójáról New Foundlandba, amely Angliának első hivatalos gyarmatosítási kísérlete volt az Új Világban. Sir Gilbert a vállalkozás historikusául a hírneves Hakluyt Richard tanácsára egy magyar humanistát választott ki, akinek feladata volt a vállalkozás történetét ékes latin nyelven megörökíteni. Mint századának több humanistája, ő is meggörögösítette a nevét s mi csak mint *Stephanus Parmenius Budaeus-t*, vagyis Budai Parmenius Istvánt, ismerjük. Parmenius a XVI-ik század közepén született Budán, török környezetben, de keresztény szülőktől. Protestáns volt s otthon kezdett tanulmányait három évi külföldi utazás által tökéletesítette, mielőtt Angliába ért. Londonban és Oxfordban feltűnést keltett a fiatal magyar humanista tudománya és tehetsége s így esett rá Sir Gilbert választása. 1583 június 11-én indult el a négy hajóból álló expedíció Angliából és mintegy két hónap múlva el is ért New Foundlandba, amelyet Gilbert királynője nevében ünnepélyesen birtokba is vett. Jelentéstétel és újabb felszerelés végett augusztus végén három hajó vissza-indult Angliába, de útközben óriási tengeri vihar következtében kettő közülük elsüllyedt, magukkal rántva az örvénybe úgy Parmeniust, mint Sir Gilbertet. Az expedícióról Parmeniustól csak egy jelentés maradt fenn, amelyet Hakluyt Richard az angol felfedezésekről és utazásokról írt hírneves művében ki is adott.

A mai Egyesült Államok gyarmatkorában Magyarországból főként misszionáriusok mentek át Amerikába, akik nagyjából Latin Amerikában fejtették ki működést az indiánusok megtérítése és civilizálása körül. Legkiválóbb volt ezek között Konsag Nándor, Jézus Társaságabeli szerzetes, aki 1720 körül ment ki Budáról Amerikába s ott a kaliforniai Szent Ignác misszió főnöke, később az összes missziók vizitátora lett. Mint úttörő és felfedező, több utazást tett az akkor még nagyrészt lakatlan és ismeretlen Kaliforniában és 1746-ban megrajzolta Kalifornia térképét. Ott is halt meg 1759-ben.

A tizenhárom amerikai angol gyarmat függetlenségi harcában magyarok is vettek részt. Magában a Washington György által szervezett kontinentális hadseregben Kowáts Mihály (*Michael de Kowáts*) lovassági ezredes tüntette ki különösen magát, akit gróf Pulaski Kázmér tábornok és Washington főparancsnok ajánlatára a kongresszus az úgynevezett Pulaski-féle légió parancsnokoló ezredesévé (Colonel Commandant) nevezett ki. Ez a vitéz magyar huszár az angolok által körülvevett Charlestown (Dél Karolina) felmentésére sietett és 1779 május 11-én egy lovassági attack alkalmával Charlestown előtt hősi halált halt az amerikai szabadságért.

Abban a nagy hadseregben, amelyet XVI. Lajos francia király a függetlenségükért küzdő amerikai gyarmatok segítségére küldött, szintén voltak magyar katonák. A hírneves Duc de Lauzun *volontaires étrangers de Lauzun* elnevezéssel egy 800 gyalogosból és 400 lovasból álló légiót kapott, amelyben egy svadron magyar huszár is volt, vagyis tisztek nélkül 140 ember. A tisztek között is tudunk legalább két magyarról, úgymint Polereczky János őrnagyról és Benyowsky Ferenc hadnagyról.

Ne lepjén meg senkit se az, hogy a gróf Rochambeau tábornok vezérlete alatt Amerikába küldött francia hadseregben magyar huszárok is voltak. A XVII-ik század második felétől kezdve találkozunk magyar huszárokkal a nyugati államokban, nevezetesen Bajorországban, Poroszországban és Franciaországban. A XVIII-ik században a francia királyok szolgálatában négy magyar huszárezred állott, úgymint: 1. a báró Ratzky (Rátkay) -ezred, amelynek maradványa beolvadt az 1720-ban szervezett *Bercheny* (gróf Bercsényi)-ezredbe, 2. az 1735-ben alakult gróf Esterházy (László)-féle ezred, amelynek nevét később Chambo-rant-ra változtatták, 3. az 1743-ban felállított *Polereczky* (András)-féle ezred és 4. az 1764-ben szervezett gróf Esterházy (Bálint)-féle ezred. Ezeket az ezredeket menekült magyar huszárokból főképpen a II. Rákóczi Ferenc-féle magyar szabadságharc Franciaországba menekült előkelőségei szervezték, akiket a francia király az illető ezred tulajdonosává nevezett ki. A gróf Esterházy László-féle ezred második tulajdonosa, Dá-

vid Zsigmond, szintén magyar emigráns volt és harmadik tulajdonosa lett a francia gróf Chamborant, akinek neve alatt ismeretes ez a híres huszárezred még ma is. A harmadik helyen említett Polereczky András Rákóczi Ferenc fejedelem nevével menekült Franciaországba, mint a fejedelemné apródja. Ez a Polereczky András nagyon kitüntette magát a francia király szolgálatában, amennyiben nemcsak a nevezett huszárezred tulajdonosává, hanem *brigadier general*-lá, a Szent Lajos-rend lovagjává és gróffá neveztetett ki. Ennek a gróf Polereczky Andrásnak a fia volt az a Polereczky János, aki a Duc de Lauzun légiójában részt vett az amerikai függetlenségi harcban s annak befejezése után Amerikában is telepedett le.

A híres magyar utazó és kalandor (soldier of fortune), gróf Benyowsky Móric, aki a francia kormány megbízásából Madagaszkár szigetének gyarmatosításával is foglalkozott, előkelő francia urak ajánlatával szintén kiment Amerikába 1782-ben és felajánlotta az amerikai kongresszusnak, hogy Németországban három légió katonát fog szervezni és áthajózni Amerikába a Washington-féle hadsereg számára. Ajánlata a kongresszusi napló szerint igen kedvező megítélésben részesült, maga James Madison, a későbbi köztársasági elnök, készítette a jelentést róla, azonban tekintettel arra, hogy a háború akkor már csaknem be volt fejezve, nem fogadtatott el.

De nemcsak az amerikai történelem első kritikus periódusában, az Egyesült Államok megalapításában, hanem a másodikban, a szétbomlástól való védelmében, vagyis az amerikai polgárháborúban is, karddal küzdöttek magyarok Amerika érdekében. Az 1861-től 1864-ig tartó amerikai polgárháborúban magyar részről különösen az 1848/49-iki függetlenségi harc emigránsai vettek részt és, bár számuk nem haladta meg a négyezret, mégis mintegy nyolcszáz magyar katona állott be az unió hadseregébe, akik közül kettő altábornaggyá (*major general*), öt pedig dandár-tábornokká (*brigadier general*) lett. Ezenkívül tizenöt ezredes két alezredes, tizennégy őrnagy és tizenöt kapitány, valamint számos alacsonyabb rangú tiszt és orvos szolgált a magyarok közül az Unió hadseregében. Olyan arányszám ez, amelyet az Amerikába kivándorolt egyetlen más nemzetiség sem tudott elérni. A polgárháború első évében a háború mérlege inkább a déliek javára billent s így abban az időben igen nagyfontosságúnak tartották a *Frémont Testőrsége* nevű kis lovascsapat hőstettét, amely Zágonyi Károly volt 48-as magyar huszártiszt vezetése alatt 1861 október 25-én Springfieldnél, Missouri-államban, mesébe illő huszáros támadással megverte és megsemmisítette a túlnyomó számban lévő ellenséget. Ez a vakmerő támadás, amelyben Majthényi Tivadar magyar huszárhadnagy szintén igen kitüntette magát, *Zágonyi halállovaglása* (*Zágonyi's Death Ride*) néven került be az amerikai történelembe s a

nyugati hadsereg főparancsnoka, Fremont tábornok, azt írta róla a feleségének, hogy ez „igazi Balaklava *charge*” volt.

Az amerikai kormány igyekezett is a magyar politikai emigránsok kiváló szolgálatait megjutalmazni. Így Asbóth Sándor altábornagyot Argentínába követnek, Stahel Gyula altábornagyot Japánba főkonzulnak, Pomucz György tábornokot Szentpétervárra főkonzulnak nevezte ki és több más magyarnak a kormány belföldi szolgálatában adott előkelő állást.

A magyarok hősi küzdelme az amerikai Unió fenntartása érdekében szinte páratlannak mondható, mert például Capek Tamásnak, az amerikai csehek historikusának, megállapítása szerint az Amerikában akkor lakó csehek, akik körülbelül tízszer annyian voltak, mint a magyarok, „több muzsikust szolgáltattak az amerikai hadseregnek, mint tábornokot”, (t. i. tábornokot egyet sem szolgáltattak). Ennek lélektani magyarázatát a magyarok ősi harcratermettségén kívül abban találhatjuk, hogy a magyar emigránsok meg akarták hálálni az Egyesült Államok népének és kormányának azt az érdeklődést és azokat a jó szolgálatokat, amelyeket 1848-ban és az azt követő években a nemzeti létükért az osztrák túlerő ellen küzdő magyaroknak tettek. 1849 június havában az amerikai kormány Mann Dudley Ambrus személyében titkos megbízottat küldött Magyarországra azzal a megbízással, hogy jelentést küldjön Magyarország helyzetéről és arról, vajjon a magyar kormány képes-e annyira tartani magát, hogy Amerika Magyarország függetlenségét elismerhesse. Sajnos, az amerikai megbízott már elkésve érkezett Bécsbe, s nem is lépett Magyarország területére. A bécsi kormány azonban tiltott úton megszerezvén Mann megbízólevelét, két évvel később Hülsemann washingtoni *chargé d'affaires* útján arrogáns tiltakozó jegyzéket nyújtott át az amerikai kormánynak, amely csaknem háborúra vezetett Amerika és Ausztria között. Ugyanis Webster Dániel, a genialis amerikai külügyminiszter, önérzetes és szintén élehangú jegyzékben válaszolt, amely az amerikai diplomácia történetében mint a *Hülsemann Letter* ismeretes. E jegyzékben védelmére kelt Kossuth Lajosnak, a magyar szabadságmozgalom vezérének, és hozzátette, hogy ha az osztrák kormány tényleg úgy bánt volna az amerikai kormány megbízottjával, mint kémmel, aminek lehetőségéről az óvásban szó van, az Egyesült Államok népe „megkövetelte volna kormányától, hogy Ausztrián a köztársaság *ügy* szárazföldi, mint tengeri egész hatalmával a sértést megtorolja”.

Két évvel később a híres Koszta-ügy miatt szintén közel állott Ausztria ahhoz, hogy Amerikával háborúba keveredjék. Az amerikai konzul védelme alatt álló Koszta Márton volt 48-as honvédtisztet ugyanis Smyrnában az osztrákok felbérelt csavargók által a tengerbe lökették és egy készen álló csónakban az ott állomásozó osztrák hadihajóra vitték.

Minthogy a törökországi amerikai követ és a smyrnai amerikai konzul közbenjárása eredménytelen maradt, a váratlanul éppen akkor Smyrnába érkező *St. Louis* nevű amerikai hadihajó vitéz kapitánya, Ingraham Duncan Náthán, a konzullal való megbeszélés után odaállította hajóját az osztrák hajó mellé, rászegezte ágyúit és lövéssel fenyegette, ha Kosztát estig ki nem adják. Ez a merész fellépés hatott. Az osztrák kapitány nem mervén megkockáztatni a fegyveres összetűzést és ennek következtében egy háború lehetőségét, átadta Kosztát a francia konzulnak, aki őt rögtön szabadon bocsátotta.

Magát Kossuth Lajost, Magyarország kormányzóját, az amerikai kormány szabadította ki 1851-ben kisázsiai fogságából és mint a nemzet vendégét vitte el Amerikába, ahol úgy a hivatalos körök, mint a lakosság minden rétege részéről olyan rendkívül lelkes fogadtatásban és megtiszteltetésben részesült, mint Lafayette tábornok kivételével egyetlenegy külföldi sem. De míg Lafayette tábornok az amerikai nemzetnek nagy szolgálatokat tett volt, Kossuth ily érdemekkel nem dicsekedhetett s így a lelkesedés és megtiszteltetés kizárólag egy jogtalanul letiport nemzet és az európai demokrácia bajnokának szólt. Igen előkelő külföldieket a washingtoni kongresszus képviselőháza némelykor nyílt ülésen szokott fogadni, de abban a megtiszteltetésben, hogy a képviselőház elnöke felkérje a vendéget, hogy a Házhoz beszédet intézzen, az Egyesült Államok egész történetében eddig csak három idegen részesült, úgymint Lafayette tábornok 1821-ben, Kossuth Lajos 1852-ben és gróf Apponyi Albert 1911-ben. Három nemzedék, három ember! És a három közül kettő magyar volt!

Kossuth amerikai fogadtatásának részleteivel itt nem foglalkozhatom, csak azt akarom kiemelni, hogy nem volt még egy külföldi, Lafayette-et sem véve ki, aki oly mély benyomást tett volna az amerikaiak lelkére, s abban oly tiszta és magasztos érzelmeket keltett volna fel, mint Kossuth. Megnyilvánult ez nemcsak demonstratív fogadtatásokban, felvonulásokban és banketteken, hanem az irodalomban is. Arnold, Browning Erzsébet, Garrison Griscom, Lowell, Massey, Swinburne, Whittier és egy egész sereg kevésbé híres amerikai és brit költő ódát írt hozzá, az amateur költőktől különféle helyi lapokban és folyóiratokban róla megjelent költemények száma pedig légió. Bryant és Longfellow prózai iratokban, Emerson és Choate Rufus szónoklatokban dicsőítették. A híres lapszerkesztők közül különösen Greeley Horatius említendő, akinek hatalmas vezércikkei a *New York Tribune*-ban közbeszéd tárgyai voltak. Hónapokig valóságos Kossuth-láz, némelyek szerint Kossuth-örjögés uralkodott Amerikában s voltak emberek, akik Kossuthot diadalútjában városról városra követték, mint a bolygók planétájukat.

Amerika úgynevezett *pioneer*-jei, úttörői, között is voltak magyarok,

akik életük kockáztatásával résztvettek Észak-Amerika vadonjainak a civilizáció számára való meghódításában. Ezek közül itt csak a két leghíresebbet említhetem fel. Az egyik Haraszthy Ágoston magyar földbirtokos volt, aki 1840-ben ment ki Amerikába; az ország annyira megtetszett neki, hogy rövid időre visszatérve Magyarországra, minden vagyonát pénzzé tette, s ezzel, valamint családjával együtt ismét kiment Amerikába. Élete inkább regénynek tűnik fel, mint valóságnak. Először Wisconsin territóriumban, Madisontól nem messze, olyan területen, amelyet az amerikai kormány csak néhány év előtt szerzett volt meg a *Winnebago* indiánusoktól, várost alapított, amely *Sauk City* néven ma is létezik és virágzik. Ott egy új országban elképzelhető mindenféle vállalkozással és üzlettel foglalkozott: a Missouri folyón gőzhajó-járatot, a Wisconsin folyón komp-járatot vezetett be, vegyeskereskedést nyitott, házakat épített a saját téglagyárában égetett téglákból és az utóbb söréről híressé vált Wisconsinban ő ültette el az első komlókertet. De szellemi dolgok iránt is megtartotta érdeklődését, ő lévén egyik megalapítója és két ízben alelnöke a *Wisconsin Historical Society*-nek. 1849-ben eladta ottani érdekeltségét és kilenc hónapi fáradalmas és veszedelmes szekerutazás után Kaliforniába érkezett, amelyet akkor elárasztottak az aranykeresők. Itt előbb *sheriff*-fé választották San Diegoban, ahol egy utca ma is az ő nevét viseli, később a territórium törvényhozás tagja lett és különféle nagy vállalatokba bocsátkozott. San Franciscóban két másik magyar emigránssal társaságban aranyolvasztó telepet létesített, utóbb pedig Kalifornia kormányának szőlészeti szakértőjévé neveztetett ki s mint ilyen honosította meg Kaliforniában a különféle szőlőket, köztük a magyar tokajt is, amely *California Tokay* néven az egész országban híressé vált. Kalandos természete Kaliforniából is elcsábította. Ismét pénzzé téve minden birtokát, 1869-ben Nicaraguába költözött, ahol Corinto közelében megvette a *Hacienda San Antonio* nevű nagy ültetvényt. Halála épp oly rendkívüli volt, mint élete. Egy reggel lóra szállt, hogy az ültetvényen szokásos felügyelői körútját megtegye és azóta nyomtalanul eltűnt. Lovát és kabátját megtalálták az ültetvényen keresztül vezető folyó partján, ő maga valószínűleg beesett a folyóba, ahol bizonyára az ott nagy számban élő alligátorok áldozata lett.

A másik híres úttörő Xántus János volt, eredetileg ügyvéd és magyar honvédhadnagy a függetlenségi harcban, utóbb napszámos, tanár, természettudós és múzeumi igazgató. Kezdetben nagy nehézségekkel kellett Amerikában megküzdnie, utazásai révén azonban felkeltette az amerikai kormány figyelmét, amely őt először az akkor még túlnyomólag csak indiánusoktól lakott Kansas territórium tudományos megvizsgálására kiküldött expedíció tagjává nevezte ki. Később a *U. S. Coast Survey* szolgálatában déli Kalifornia szárazföldi és tengeri flóráját és faunáját

vizsgálta meg, aminek folyamán sok és nagyrészt ismeretlen speciesekhez tartozó állatot és növényt gyűjtött és ezekből nemcsak az amerikai *Smithsonian Institution*-nak, hanem a Magyar Nemzeti Múzeumnak is juttatott. 1862-ben amerikai konzullá neveztetett ki Manzanillóba, Mexikóba, ahol tudományos expedíciót vezetett a Sierre Madre-ba. 1868 végén mint a magyar kormány kiküldöttje, résztvett egy keletázsiai expedícióban is. Tudományos munkálkodásának eredményét különféle amerikai és angol tudományos folyóiratok őrzik meg, s három amerikai tudományos társulat választotta meg tagjául.

A XIX-ik század második felében, amikor a gőzhajózás tökéletesítése következtében az Atlanti-Oceán nem elválasztó gát volt többé, hanem összekötő kapocsá vált az ó és Új Világ között, Magyarországból főleg gazdasági okokból nagyobb méretű kivándorlás indult meg az Egyesült Államokba, amely tetőpontját 1906-ban érte el és, amennyire a rendkívül megszigorított amerikai bevándorlási törvény megengedi, ma is folyamatban van. Ezeknek a kivándoroltaknak nagyobb része a kisgazdák és munkások sorából került ki, akik, ha műveltség tekintetében nem is álltak olyan magas színvonalon, mint az előző, főleg politikai emigránsok, nemcsak mint munkások állják meg a helyüket az új Világban, hanem az emberi törekvés minden terén, az üzleti világban éppúgy, mint a művészet, irodalom és tudomány világában előkelő helyet küzdöttek ki maguknak. Több mint hatszázezerre tehető ma az Amerikai Egyesült Államokban élő magyar anyanyelvűek száma, akik mintegy kétszáz magyar egyházat és iskolát, három magyar nyelvű napilapot és mintegy ötven hetilapot tartanak fenn és különféle egyesületekben és szövetségekben vannak tömörülve. Ezek a magyar kivándorlók nagy mértékben előmozdítják az Egyesült Államok és Magyarország közötti gazdasági kapcsolatok megerősödését is. A Magyarországot ért nagy katasztrófa következtében az Amerikai Egyesült Államok az egyetlen ország, ahol nagyobb számban ugyanazon kormány fennhatósága alatt állanak a Magyarország megmaradt és elszakított vidékeiről való összes magyarok.

